

Als een kind speciale aandacht nodig heeft...

(Samenvattingen uit het gelijknamige boek van Greenspan, Wieder en Simons)

1. Inleiding

Van oudsher bekijken we 'kinderen die speciale aandacht vragen' binnen een kader van syndromen. We gebruiken globale etiketten en afkortingen zoals autisme, ASS, Downsyndroom, NLD, dyslexie, AD(H)D, ... Aan deze etiketten worden telkens prognoses gekoppeld. Eenmaal de diagnose gesteld, weten we wat de persoon met dat syndroom in de toekomst nog zal kunnen en wat niet. De etiketten duiden op een chronische, levenslange handicap en de bijhorende beschrijving, prognoses en het te verwachten perspectief zijn de leidraad voor de adviezen van deskundigen aan ouders.

Aan de grondslag van deze werkwijze ligt ook het denken dat kinderen met een bepaald syndroom meer met elkaar gemeen hebben dan verschillend; m.a.w. hun handicap is wat hen verbindt en de leidraad voor hun ontwikkeling. Maar dit klopt niet. Elk kind heeft een eigen uniek zenuwstelsel en een op geheel eigen wijze ontwikkelde geest. Daarom is het nodig een nieuwe manier te ontwikkelen om kinderen te observeren en te behandelen. Deze nieuwe werkwijze moet vertrekken vanuit het unieke van elk kind i.p.v. vanuit een standaardprogramma dat is geschreven voor een bepaald syndroom.

Een ontwikkelingsgerichte aanpak

Een ontwikkelingsgerichte aanpak richt zich op het helpen van ieder kind bij het voortgaan op de ontwikkelingsladder. Hierbij wordt elk kind geholpen om zich de **6 basale ontwikkelingsvaardigheden** eigen te maken, die aan de grondslag liggen van al onze verstandelijke vermogens en de interacties met de wereld om ons heen. Het onder de knie krijgen van deze vaardigheden vertegenwoordigt telkens een nieuw niveau van ontwikkeling.

Kinderen die geen speciale aandacht behoeven, ontwikkelen deze vaardigheden meestal vanuit het reguliere aanbod dat het 'doorsneekind' krijgt. Kinderen met nood aan speciale aandacht hebben nood aan mensen die hen in het verwerven van deze vaardigheden begeleiden, stimuleren.

De 6 basale ontwikkelingsvaardigheden:

1. *Het vermogen om zowel aandacht te hebben voor wat er te zien, te horen en te beleven valt in de wereld om je heen, als om jezelf weer tot rust te brengen.*
2. *Het vermogen om relaties met andere mensen aan te gaan.*
3. *Het vermogen om deel te nemen aan wederkerige communicatie.*
4. *Het vermogen om ingewikkelde gebaren te maken, om van handelingen een uitvoerige en doelgerichte reeks te maken, waarmee je problemen kunt oplossen.*
5. *Het vermogen tot het ontwikkelen van ideeën.*
6. *Het vermogen om een brug te slaan tussen begrippen, zodat ze op realiteit en op logica zijn gebaseerd.*

Deze basale ontwikkelingsvaardigheden zijn de oorsprong van het meest gecompliceerde handelen op de verschillende ontwikkelingsniveau's. Het zijn eigenlijk *functionele emotionele vaardigheden*.

Beïnvloedingsfactoren van de functionele emotionele vaardigheden

Velerlei factoren kunnen de ontwikkeling bij 'speciale kinderen' beïnvloeden. Ze zijn samen te vatten onder 3 grote noemers:

1. biologische tekortkomingen

- 1.1. *Moeite met het sensorische (zintuiglijke) reactievermogen*
- 1.2. *Moeite met de verwerking van de sensorische informatie*
- 1.3. *Moeite met het plannen, het tot stand brengen en het voortzetten van een reactie*

2. de interactiepatronen van het kind

3. Gezins-en sociale patronen

2. Biologische struikelblokken

Ieder mens heeft een eigen wijze waarop hij zijn wereld ondergaat, begrijpt en erop reageert. Deze wijze wordt bepaald vanuit het centrale zenuwstelsel en kan op verschillende wijze worden omschreven. Wanneer we ze omschrijven vanuit de wijze waarop ze zich in het dagelijks functioneren openbaren krijgen we volgende indeling:

- ✓ Sensorische reactiviteit
- ✓ Sensorische informatieverwerking
- ✓ Spierspanning (tonus), motorische planning en ordening

2.1. het sensorische systeem

De vijf zintuigen zijn van cruciaal belang als doorgeefluik voor informatie over de wereld om ons heen. Zonder zintuiglijke prikkels zouden we in volledig isolement leven, maar tevens zouden we ook niet kunnen denken, omdat de ervaring die aan de grondslag van denkbeelden ligt, zou ontbreken.

Naast de 5 gewone zintuigen zijn er nog de lichaamszintuigen:

-het vestibulaire systeem of evenwichtssysteem: het is gevoelig voor zwaartekracht en beweging en oefent invloed uit op de spierspanning, het evenwichtgevoel en de mate van prikkeling.

-het proprioceptieve systeem of spiergevoel: het maakt ons bewust van de bewegingen en de positie van ons lichaam in de ruimte en beïnvloedt de beheersing over onze motoriek, coördinatie en lichaamsschema.

Daarnaast werken ook onze emoties als middel om te ervaren wat er om ons heen gebeurt.

Belangrijk is de wetenschap dat we met betrekking tot onze zintuiglijke waarneming *hypo(onder) of hyper(over) reactief* kunnen reageren, afhankelijk van de hoogte van onze zintuigdrempel. Die kan per zintuig sterk verschillen. Dit gegeven heeft een aantal gevolgen:

- Kinderen zullen vaak hun hypo-of hyperreactiviteit willen compenseren
- Deze hypo-of hyperreactiviteit is contextgebonden
- Een mens is niet geheel hypo of geheel hyper. Beide vormen kunnen in één persoon voorkomen.
- Wie hyperreactief is binnen een bepaald zintuig is dat daarom nog niet voor alle prikkels.
- Mensen die sensorische problemen vertonen, lopen veel informatie mis.

2.2. Het informatieverwerkingssysteem

Waar het sensorische systeem de mogelijkheid biedt om informatie uit de omgeving op te nemen, geeft het informatieverwerkingssysteem de mogelijkheid om aan de binnenkomende informatie betekenis te hechten. Binnenkomende prikkels moeten gecodeerd worden: vb. geluiden worden woorden, lichtplekken worden gezichten, een aanraking wordt zacht of bruut,...

De sensorische informatieverwerking is de vroegste vorm van verwerking die in de hersenen plaatsvindt. Maar een tweede soort verwerking begint haast tegelijkertijd: de cognitieve verwerking. Dat is het vermogen om patronen te zien en verbanden tussen dingen, en gebeurtenissen te leggen. Ook de derde vorm van informatieverwerking begint op dat tijdstip: de affectieve of emotionele verwerking. Dat is het vermogen om enerzijds een waarde te kunnen hechten aan de binnenkomende prikkels en tevens om de emotionele signalen die we van anderen ontvangen te kunnen interpreteren.

De cognitieve en de emotionele verwerking zijn echter afhankelijk van de sensorische informatieverwerking. Het is immers maar datgene wat binnenkomt dat ook kan geïnterpreteerd worden. Meestal krijgen we prikkels vanuit verschillende zintuigen aangeboden. Wanneer dit niet het geval is, zullen kinderen wel eens andere zintuigen inzetten om de informatie te verfijnen.

Niet alle zintuigen zijn gelijkwaardig ontwikkeld. Voor de cognitieve en emotionele verwerking zal het sterkst ontwikkelde zintuig de meeste invloed uitoefenen.

2.3. Het motorische systeem

Bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand zien we vaak problemen met de spiertonus of de motorische spanning. Spiertonus slaat op het vermogen van onze spieren om zonder inspanning ons lichaam rechtop te houden.

Motorische planning verwijst naar het vermogen om een reeks spierbewegingen te plannen en uit te voeren.

Het motorische systeem bepaalt mee hoe kinderen in hun omgeving functioneren. Omgaan met mensen, wensen en gedachten overbrengen, emoties lichamelijk onder controle houden; het zijn allemaal handelingen die beïnvloed worden door het motorische systeem.

3. De zes mijlpalen

De zes mijlpalen zijn zes types van emotionele reacties die zes vroege ontwikkelingsfasen vertegenwoordigen. Deze emotionele vaardigheden bevorderen de ontwikkeling van cognitieve-, sociale-, emotionele-, taal- en motorische vaardigheden die kritisch zijn voor de ontwikkeling op jonge leeftijd. Ze bevorderen tezelfdertijd het besef van een eigen identiteit.

De zes mijlpalen vormen een ontwikkelingsladder: bij elke trede komen nieuwe vaardigheden bovenop die van de vorige fase. De ontwikkeling verloopt dus concentrisch.

Bij een normale ontwikkeling hebben kinderen tegen hun vierde of vijfde deze mijlpalen doorlopen en voldoende ontwikkeld. Kinderen met problemen daarentegen zullen langzamer de vaardigheden opbouwen. Het is niet belangrijk voor hen om een leeftijd waarop een mijlpaal moet worden bereikt als doel te stellen, wel dat ze voortdurend verder gestimuleerd worden om deze mijlpalen te verwerven. Deze mijlpalen zijn immers basisvermogens die van cruciaal belang zijn voor alle toekomstig leren en ontwikkelen van elk kind. Ze zijn voor iedereen de fundamenteën waarop verdere ontwikkeling wordt gebouwd.

3.1. mijlpaal 1: zelfregulatie en belangstelling voor de omringende wereld

Na de geboorte wordt de baby overspoeld door zintuiglijke informatie. Dat is natuurlijk spannend en boeiend, maar even goed kan het allemaal teveel worden en beangstigen. Een baby zal dus moeten leren om de zintuiglijke prikkels op te nemen, maar tegelijkertijd zijn reactie erop te reguleren en kalm te blijven.

Stap voor stap leert de baby wat hem tot rust kan brengen, een stem, een aanraking, een geur,...

Doordat hij zichzelf rustig kan houden creëert de baby de mogelijkheid om meer sensorische prikkels in de aandacht te zetten. Hij oefent op het evenwicht tussen wat hij toelaat terwijl hij er toch rustig onder blijft.

Met deze twee vaardigheden is de ontdekkingsreiziger die in elke baby schuilt, klaar om zijn ontdekkingstocht verder te zetten.

3.2. mijlpaal 2: intimiteit

De baby ontwikkelt een voorkeur voor de wereld van de menselijke relaties. Maar niet zomaar elke relatie draagt zijn voorkeur uit. Zijn naaste verzorgers weten dat ze zijn vertrouwen genieten. Dat komt omdat hij het ook laat merken.

Dit vermogen om intieme relaties aan te gaan met de ander, vormt de basis tot alle toekomstige relaties. Deze mijlpaal zorgt ook voor verdere motorische, cognitieve en taalvaardigheden. Voor de opvoeders van het kind zal de grootste opdracht zijn tot een warme verstandhouding te komen met het kind waardoor dit een gevoel van vertrouwen, veiligheid en geborgenheid ervaart. Dit gevoel moet het kind toelaten om de ontdekkingstocht verder te zetten. Het heeft besef van een veilige thuishaven waarnaar het steeds terug kan en waar het zal opgevangen worden bij gevaar.

3.3. mijlpaal 3: wederzijds communiceren

Als het kind het gevoel van intimiteit ervaart, is het moment rijp voor een nieuwe, boeiende ervaring: het besef dat het zelf anderen kan beïnvloeden. Wanneer het een actie opzet, vb. een glimlach richt tot een andere persoon, dan krijgt het een glimlach terug. Het is het begin van communicatie: het kind komt in dialoog met de mensen in zijn omgeving.

Deze dialogen zijn cirkels van communicatie die geopend en gesloten worden. Het openen van de cirkel kan zowel door het kind als door de andere persoon worden opgezet. Als de aangesprokene de communicatie opneemt, sluit die de cirkel. Zo kunnen vele cirkels van communicatie mekaar opvolgen.

Wederzijds communiceren is essentieel voor alle menselijke interactie. Het geeft kinderen de kans over zichzelf en over de wereld te weten te komen. Het kind leert dat het emoties kan uitlokken. Daardoor leert het dat het doelgericht kan handelen. Zonder wederzijdse communicatie krijgen ze noch besef van zichzelf, noch inzicht in de logica van de hen omringende wereld.

3.4. mijlpaal 4: problemen oplossen, zelfbewustzijn ontwikkelen en complexe communicatie

Als de basisprincipes van de wederzijdse communicatie gekend zijn, dan leert het kind snel om de cirkels van communicatie te laten opvolgen. Met het aantal groeit ook de complexiteit van die cirkels. Tevens kunnen in één cirkel verschillende gebaren de communicatie ondersteunen.

Het kind bouwt een vocabularium op om zijn wensen uit te drukken. Dit vocabularium bestaat uit een aaneenschakeling of een gelijktijdig inzetten van gebaren. Later zullen er woorden bijkomen, maar de intensiteit van de gebarentaal in het begin kan dezelfde zijn als deze van een heftige verbale discussie.

Het groeiend vocabularium werkt zijn creativiteit in de hand. Het kind is niet langer imitator van andermans ideeën, maar steekt beetje bij beetje iets van zijn eigen individu in zijn communicatie. De persoonlijkheid van het kind wordt voor het eerst zichtbaar. Tezelfdertijd wordt zijn bewustzijn steeds complexer. Het kind weet dat een hoeveelheid van gedragswijzen bepaalde emoties beter kan uitdrukken dan één enkele. Door het opbouwen van

steeds meer opeenvolgende cirkels van communicatie wordt het 'ik' van het kind steeds sterker uitgebouwd. Het weet dat het zijn omgeving kan beïnvloeden.

Deze omvangrijke ervaring van in aantal en complexiteit toenemende dialogen leggen de basis voor het spreken. Klanken worden nagebootst. Dit preverbale gedrag geeft veel indicaties naar het latere spreken. Als dat gedrag aanwezig is, moet de omgeving zich niet teveel zorgen maken wanneer het echte spreken wat uitblijft. Is de preverbale fase echter niet goed aanwezig, dan moet met grondig onderzoek niet lang meer gewacht worden.

3.5. mijlpaal 5: een wereld van emotionele ideeën

Het vermogen van het kind om ideeën te vormen, ontwikkelt zich voor het eerst tijdens het spel. Het kind bouwt hele verhalen op met zijn speelgoed. Door deze verhalen experimenteert het met het hele scala van impulsen en wensen die in hem leven.

Samen met dit fantasievol spel verschijnt een ruimer woordgebruik. Eerst worden de belangrijkste elementen uit zijn omgeving benoemd: de mensen die belangrijk zijn voor zijn basisbehoeften. De woordenschat breidt zich snel uit.

Zeer vlug volgt het gebruik van symbolen. Een doos wordt een badkuip. De eerste abstracties duiken op.

Uiteindelijk is het kind in staat met de eigen ideeën te werken, ze te gebruiken om zijn behoeften in te vullen. Het communicatie-en bewustzijnsniveau gaat met reuzensprongen vooruit.

3.6. mijlpaal 6: Bruggen bouwen tussen emotionele denkbeelden

In de vorige mijlpaal zijn de emotionele uitingen nog aparte eilandjes. Emoties kunnen om de haverklap veranderen. In deze fase worden de losse uitingen verbonden tot logische reeksen. Het kind ontwikkelt a.h.w. toneelstukjes. Ook in de fantasie zit meer logisch verband. Waar voordien dezelfde pop van de hak op de tak springt van thema, ongeacht het personage dat ze vertolkt, krijgt de fantasie nu een grotere structuur? Er wordt met de pop een totaalspel opgebouwd waarin eenheid van thema zit.

Ook in deze fase komt het doelgericht omgaan met oorzaak-gevolg-relaties tot uiting: Als ik dit doe, dan zal dat het gevolg zijn.

Begrippen van ruimte en tijd krijgen een persoonlijke invulling. Dingen en gebeurtenissen komen steeds in een groter verband te staan met elkaar. Wat-, wanneer-, waar- en waarom-vragen krijgen een belangrijke plaats. Het kind vindt plezier in het stellen van deze vragen. De lange reis naar het hanteren van steeds hogere niveaus van abstract denken kan starten. Het kind krijgt steeds meer vat op de hem omringende wereld en ontwikkelt mogelijkheden om deze wereld persoonlijk te interpreteren.

4. het observeren van de zes mijlpalen

De volgende observatielijst biedt de mogelijkheid om zicht te krijgen in welke mate een mijlpaal verworven is.

De huidige situatie wordt als volgt aangeduid:

N = vaardigheid is NOOIT aanwezig

S = vaardigheid is SOMS aanwezig

A = vaardigheid is ALTIJD aanwezig

V = Het kind VERLIEST de vaardigheid bij stress (vb. honger, woede, vermoeidheid,...)

<i>Mijlpaal 1: zelfregulatie en belangstelling voor de wereld om zich heen</i>	<i>evaluatie</i>
1. toont langer dan 3 seconden belangstelling voor verschillende prikkels uit de omgeving
2. blijft langer dan 2 minuten kalm en geconcentreerd
3. is binnen ca. 2 minuten met uw hulp over een frustratie heen
4. toont belangstelling voor u als persoon (dus niet enkel voor levenloze voorwerpen)

<i>Mijlpaal 2: intimiteit</i>	<i>evaluatie</i>
1. reageert fysiek of met geluid op uw toenadering
2. reageert duidelijk blij op uw toenadering
3. reageert op uw toenadering met nieuwsgierigheid en assertieve belangstelling
4. verwacht een voorwerp terug te zien dat hij daarvoor heeft gezien en dat daarna is weggehaald
5. raakt uit zijn humeur als u tijdens het spel een halve minuut of langer niet reageert
6. protesteert en wordt boos bij frustratie
7. herstelt zich met uw hulp binnen 15 minuten van iets vervelends

<i>Mijlpaal 3: wederkerige communicatie</i>	<i>evaluatie</i>
1. Reageert op uw gebaren of woorden met gerichte gebarentaal
2. komt uit zichzelf tot interactie met u
3. laat de vlg. emoties zien <ul style="list-style-type: none"> • affectie • plezier en opwindning • assertieve nieuwsgierigheid • protest of woede • angst
4. herstelt zich binnen 10 minuten van verdriet als hij bij sociaal contact wordt betrokken

<i>Mijlpaal 4: complexe communicatie</i>	<i>evaluatie</i>
1. Opent en/of sluit 10 of meer communicatiecirkels na elkaar
2. imiteert uw gedrag op gerichte wijze
3. opent en/of sluit 10 of meer communicatiecirkels d.m.v.: <ul style="list-style-type: none"> • geluidjes of woorden • gezichtsuitdrukkingen • wederzijdse aanraking of omarming • beweging in de ruimte • grofmotorische activiteit • communicatie op afstand
4. sluit 3 of meer communicatiecirkels na elkaar met de vlg. emoties: <ul style="list-style-type: none"> • affectie • vreugde en opwindning • assertieve nieuwsgierigheid • angst • woede • grenzen stellen
5. gebruikt imitatie om over iets onaangenaams heen te komen

<i>Mijlpaal 5: emotionele ideeën</i>	<i>evaluatie</i>
1. bedenkt 'doen-alsof' spel met 2 of meer ideeën
2. brengt met gebruik van woorden, plaatjes of gebaren 2 of meer ideeën tegelijk over. De ideeën hoeven geen verband met elkaar te houden
3. communiceert wensen, bedoelingen en gevoelens d.m.v.	
• woorden
• verscheidene gebaren na elkaar
• aanraking
4. speelt eenvoudige bewegingsspelletjes met regels
5. gebruikt 'doen-alsof'-spel of woorden om de vlg. emoties over te brengen, terwijl het kind uiting geeft aan 2 of meer ideeën:	
• affectie
• plezier en opwindning
• nieuwsgierigheid
• angst
• woede
• grenzen stellen
6. gebruikt fantasiespel om zich te herstellen van en om te gaan met iets vervelends

<i>Mijlpaal 6: emotioneel denken</i>	<i>evaluatie</i>
1. in het 'doen-alsof' spel worden 2 of meer ideeën logisch met elkaar verbonden, ook al zij ze op zich irreëel
2. bouwt voort op het 'doen-alsof' spel idee van anderen
3. legt bij het spreken logisch verband tussen ideeën; ideeën hebben een realistische achtergrond
4. sluit 2 of meer verbale communicatiecirkels
5. communiceert logisch, met verbinding van 2 of meer ideeën over bedoelingen, wensen, behoeften en gevoelens, met gebruikmaking van	
• woorden
• veel gebaren na elkaar
• aanraking
6. hanteert grofmotorisch spel met regels
7. gebruikt fantasiespel of woorden om 2 of meer logisch verbonden ideeën te communiceren rond de vlg. emoties:	
• affectie
• plezier en opwindning
• assertieve nieuwsgierigheid
• angst
• woede
• grenzen stellen
8. gebruikt fantasiespel in een logische volgorde om over iets vervelends heen te komen, waarbij vaak een manier wordt aangegeven om met het nare gevoel om te gaan